

GRŠKA KULTURA

VSEBINA

Grška zgodovina.....	3
Grška filozofija.....	4
Matematika in naravoslovje.....	4
- matematika.....	5
- astronomija.....	5
- biologija.....	5
- medicina.....	5
Grška književnost.....	5
Grška glasba.....	6
Grška pisava.....	6
Grška religija.....	6
Grška umetnost.....	7
- arhitektura.....	7
- stensko in tabelno slikarstvo.....	8
- kiparstvo.....	8
Literatura.....	9

GRŠKA ZGODOVINA

V antiki so prišli v Grčijo Jonci, Eolci in Ahajci, plemena, ki so se premešali s starim prebivalstvom. V zgodnjem mikenskem obdobju od 1600-1500 pr.n.št. je nastal prvi stik z Malo Azijo in Kreto. Kasneje po letu 1400 pr.n.št. so nastala prva grška naselja po Kreti, Cipru, Rodosu in obali Sirije. 1400-1150 pr.n.št. so postala središča moči utrjena naselja kot so Mikene, Torint, Pilos, Atene, Tebe in Orhomen.

Politično je bila Grčija razdeljena na številne državnice imenovane *polis*. Zemljiška aristokracija je ponekod ustvarila teritorialne države, tako v Tesaliji in Bojotiji. Kraljevine je aristokracija v 8.7.st.pr.n.št. večinoma odpravila. Kraljevina je ostala Šparta.

V Atiki se je v zgodnjem 1.ti.pr.n.št. središče postale Atene. Tam je nastala mestna aristokracija. 683.-683.pr.n.št. so arhonti odpravili kraljevino, da bi zemljiški aristokraciji preprečili proletariziranje malih kmetov, so 636.pr.n.št. sprejeli Drakonove zakone. Ti so podpirali pravno pravno zaščito vseh Atencev. 594pr.n.št. je Solon izpeljal družbene spremembe in ustavno reformo.

Atenci so pod Miltiadvim vodstvom 490pr.n.št. pri Maratonu zavrtili perzijsko vojsko, nato pa leta 480pr.n.št. znova prodrli do Termopil. Tam se je uprla vojska pod Leonidovim vodstvom. Poraz je zaradi izdaje uničil Atene, vendar so Grki pod Temistokolovim vodstvom zmagali v pomorski bitki pri Salaminu.

Prizadevanja Aten in Šparte so dosegla vrhunec v *Peloponeški vojni* (431.404.pr.n.št.). ta se je , ker so Špartancem pomagali Perzijci končala z zmago Šparte. . Šparta je po letu 400 pr.n.št. obnovila vojno proti Perziji, vendar je izgubila z bitko pri Knidu 394 pr.n.št.

371.-362.pr.n.št. so Tebe pod Epaminondom za kratek čas postale vodilna sila v Grčiji. Druga atenska pomorska zveza je razpadla v zavezniški vojni leta 257.-355.pr.n.št.

Od sredine 4.st.pr.n.št. je Makedonija pod Filipom drugim dobila odločilen vpliv. Z bitko pri Hajroneji je 338 prevzela vodstvo vse Grčije. Tako je bilo tudi pod njegovim sinom Aleksandrom Velikem. Po pomiritvi Grčije je Aleksander osvojil Perzijo in prodril na vzhod prek Inda. Po njegovi smrti se je v boje med diadohi vpletla tudi Grčija. V 3.st.pr.n.št. so jo obvladovali hegemonistična politika Makedonije in nasprotja med uveljavljajočima se zvezama Etolcev in Ahajcev.

V 2.st.pr.n.št. so jo osvojili Rimljani. Pod Avgustom je bila vključena v rimski sistem. Kljub izgubi političnega in gospodarskega pomena je pod Trajanom in Hadrijanom doživela umetniški razcvet. Od sredine 3st.n.š. so nanjo vplivala preseljevanja ljudstev.

GRŠKA FILOZOFIJA

Filozofska sklepanja in sistemi, ki izhajajo iz razmišljanja o izvoru bitij in sveta so se razvijali v antiki, v grškem jezikovnem prostoru.

Grško filozofijo delimo na tri obdobja:

- obdobje filozofske narave, ki sega od 6. do sredine 5.st. pr.n.št.
- obdobje klasične (atiške) filozofije, ki je nastala okoli 450-300 pr.n.št.
- Helenistično pozno obdobje filozofije, ki se je navezovalo na klasično in je trajalo do prvih stoletij našega štetja

Predsokratska filozofija se je razvijala predvsem v grških kolonijah v Mali Aziji in Italiji. Od spisov iz tega časa so se ohranili le fragmenti. V tem času so delovali filozofi in filozofske šole.

Naravoslovci, ki so iskali enotno počelo narave:

- Tales iz Mileta
- Anaksimander
- Anaksimenes

Pitagorejci z naukom o številih:

- Pitagora
- Filolaj iz Krotona
- Alkmajon iz Krotona

Eleati, ki so zagovarjali enotnost in nespremenljivost bitij:

- Ksenofan
- Parmenid
- Zenon (starejši)

Za atiško filozofijo so značilni trije prevladujoči filozofi: Aristotel, Platon in Sokrat. Ti so ustanovitelji pomembne filozofske šole.

V zadnjem obdobju grške filozofije so bila v ospredju predvsem etična in družbena vprašanja. Najpomembnejše smeri so bile: stoiki (Zenon mlajši), epikurejci (Epikur), skeptiki (zlasti Piron) in novoplatonisti (predvsem Plotin)

MATEMATIKA IN NARAVOSLOVJE

V matematiki in naravoslovju veljajo Grki za pionirje, ustanovitelje, predhodnike in utiralce evropskega naravoslovja (in tehnike).

MATEMATIKA: V zgodnji dobi še ne moremo razlikovati med filozofijo matematike in naravoslovjem ali med posameznimi disciplinami. Oba prva grška matematika sta hkrati očeta filozofije in matematike: Tales iz Mileta in Pitagora. Izvirna dela obeh in pa tudi drugih predsokratskih mislecev niso ohranjena. Pripisujemo jim vrsto osnovnih izrekov v geometriji, vendar to skoraj vedno ni popolnoma zanesljivo. Največji razcvet je grška matematika dosegla v helenistični dobi z Evklidom, Arhimedom in Apoloniosom.

ASTRONOMIJA: Grki niso bili mojstri v potrpežljivem opazovanju zvezdnega neba skozi stoletja in njihovi koledarji (ker enotnega niso imeli) so bili zelo nepopolni. Moč Grkov je bila v teoriji o vesolju, tudi o Zemlji, Soncu, Mesecu. Po prvotni grški sliki je središče sveta Zemlja v obliki plošče, nad njo obokano nebo, pod njo pa podzemlje, dežela mrtvih. Kasneje so si grški misleci predstavljali zemljo okroglo in prosto lebdečo v prostoru. Anaksagoras je postavil teorijo o nastanku vesolja iz kaosa in njegove zgradbe, s katero je lahko prepričljivo razložil lunine mene ter sončni in lunin mrk.

BIOLOGIJA: Mišljenje Aristotela, ki je bil še vedno eden najmogočnejših mislecev zgodovine duha, obsega skoraj vsa področja in probleme, takrat znanega sveta. Lahko rečemo da je Aristotel oče zoologije. Bival je na otoku Lesbos in natančno raziskoval rastlinstvo in živalstvo tamkajšnjega morja. Zaradi skoraj neomejene avtoritete, ki jo je Aristotel užival, so njegove napake učinkovale skoraj prav tako dolgo kakor njegova spoznanja.

MEDICINA: Tako kakor drugod je bil tudi pri Grkih velik prispevek postopna ločitev religije in praznoverja. Hipokrat je objavil več kakor 40 pripisov bolezni, ki dokazujejo eksaktno opazovanje. Zagovarjal je uporabo naravnih in razumnih zdravil in poudarjal pomen preprečevanja bolezni in higieno. Znamenita *Hipokratova prisega* je verjetno starejšega izvora.

GRŠKA KNJIŽEVNOST

Homerska epa Iliada in Odiseja, sta najzgodnejša ohranjena dokaza grške književnosti. Najverjetneje sta nastala v 8.st.p.n.št. in pomenita hkrati konec in vrh neke nič kaj razumljive epske pesnitve o trojanski vojni (12.st.pr.n.št.) S Heziodom se prvič srečamo z individualno pesniško osebnostjo. *Njegova Dela in dnevi* opozarjajo na vrednost in korist zakonov in dela in dajejo pravila za kmetovanje in plovbo. Teogonija pa se ukvarja z nastankom sveta in bogovi.

V drugi polovici 7.st.pr.n.št. se je pojavila lirika katere osrednja tema je usoda posameznika. Prot koncu 6.st.pr.n.št. se jonski naravoslovci pretresli še nedotaknjeno podobo sveta z vero v olimpijske bogove, ki jo je častil že Homer. S tem so postali ustvarjalci grške filozofije.

Po perzijskih vojnah se je atiška književnost razcvetela v klasiki. Pindarova zborna lirika je zagovarjala arhaiski svet v njegovi religistični povezanosti. Tudi tragik Ajshil je še zaupam staremu svetu bogov. Šele pri Sofoklu so bila prva dogajanja, ki izhajajo iz spoznanj predsokratikov. Evripid pa je s svojo kritiko bogov docela tragik tega sveta, medčloveški odnosi pa so postajali glavna tema. Stara komedija je doživela vrhunec v 5.-4.st.pr.n.št.

Heorodot je skušal v svojih zasnovanih orisih, ki vključujejo tudi kulture zgodovine in mite, pokazati da so nesporazume med Grki in barbari povzročili naključni zgodovinski dogodki. V 4.st.pr.n.št. je postala zelo pomembna retorika, ki jo je v Atene vpeljal Georgias iz Leontine.

Platone je na podlagi tragedije kot novo književno zvrst vpeljal dialog.

Nastale so številne antologije in zbirke grških pesnikov. Poleg do tedaj znanih literarnih zvrsti, ki so bile z deli epske drobne umetnosti v elegantni obliki, izbranem jeziku in poantiranih različicah starih motivov namenjene literarnim poznavalcem ali pa nadaljevanje v tradicionalnih oblikah velikih epov, je kot nova oblika lirike nastalo Bukolovsko pesništvo. Izražalo je hrepenenje meščanov po podeželski idili pa tudi ljubezenski in pustolovski roman.

Po Konstantinu Velikem pomeni delo Libanija in kristjana Janeza Hrizostoma vnovični razcvet retorike.

GRŠKA GLASBA

Z glasbo grške antike nas seznanjajo ohranjene melodije in umetnostne upodobitev, predvsem pa glasbeno-teoretične in filozofske razprave. Iz njih izhaja, da pojem musika izraža enotnost glasbe, umetnostne besede in plesa (grška tragedija). Njihova glasba je bila enoglasna, petje pa so spremljala glasbila (avlos in kihtara). Podlaga vseh tonskih sosledij so bila številna sosledja, ki izhajajo iz tonskih spolov diatonike, enharmonije, kromatike in tonskih lestvic.

GRŠKA PISAVA

Pisava je domnevno prevzeta od Feničanov konec 11.st.pr.n.št. Grki so dodali znake za samoglasnike, ki jih Feničani niso imeli. Lokalne razlike so izginile približno v 4.st.pr.n.št. iz velikih črk antične pisave (majuskula) se je približno v 9.st.pr.n.št. razvila minuskula, iz katere izhajajo današnje male grške črke. V 17.st je nastala novogrška pisava.

GRŠKA RELIGIJA

V antični Grčiji ni bilo političnih, bila pa je religijska enotnost. Zevsa so sprva kot boga vremena častila vsa plemena, ki so se priselila v Grčijo. Prav tako so častili tudi Apolona, Pozejdona, Ateno, Hero in Demetro. Deloma so vsi prevzeli lastnosti pred-grških božanstev.

Postopoma se je razvila predstava o svetu olimpijskih bogov, ta je s Homerjem in Heziodom postal urejen. Vrhovno božanstvo je bil Zevs. Podrejeni pa so mu bili njegova žena Hera , Pozejdon, Demetra, Apolon, Artemida, Hermes, Hestija, Ares, Afrodita, Hafejst, Atena itd.

Bogove so častili:

- s prošnjami in žrtvami na odprtem
- v svetlih gajih
- pri določenih naravnih znamenjih
- na krajih, ki so jih čutili kot svete

Po pojavu kulturnih podob so nastali templji.

Voljo bogov so poskušali dognati ob pomoči orakljev. Za bogovi so kot zadnja instanca usode stale Mojre (Mojra), na katere človek ni mogel vplivati. Tej predstavi bogov se je v 5.st.pr.n.št. s svojimi pojasnili uprla filozofija.

Kot vsaka politeistična religija je bila tudi grška pripravljena sprejeti tuja božanstva.

Za helenizem je značilno:

- razmah kultov v čast boga zdravja in misteričnih kultov
- vrnitev prerokovanj
- pogosto romantično čaščenje tradicionalnih lokalnih kultov
- množični vdor orientalskih božanstev
- kult vladarjev, navezan na kult herojev in prvič dokazan pri Lizandru in nato Aleksandru velikem

Iz državnih razlogov so ga zavestno podpirali.

Grška religija je propadla zaradi svoje okostenelosti v obliki literarne blede mitologije, razbohotenja zapletenega praznoverja ter neobvezujočega pojma boga.

GRŠKA UMETNOST

Iz prvega obdobje geometrične umetnosti (konec 8.st.pr.n.št.) so se ohranili le lončarski izdelki. V 9.st.pr.n.št. so nastajale manjše plastike iz gline, kovine, slonovine. Prevladovale so stroge stalne geometrične oblike, in to predvsem v vaznem slikarstvu. O arhitekturi je mogoče sklepati le na podlagi tlorisov in keramičnih modelov. V 8.st.pr.n.št. je geometrični slog spodrinil pripovedni slog (slog podob). Uveljavila se je tudi nova miselnost. Vazno slikarstvo je postalo svobodnejše, močnejše in nevezano.

Razvila se je obrt v glini in bronu (drobna umetnost). Spodbuda so verjetno bile egipčanske monumentalne figure. Drža teh strogo frontalna. Leva noga je potisnjena naprej, roki pa sta togo stegnjeni navzdol. Dlani so stisnjene v pest in pritisnjene k bedrom. Kiparji so prikazovali funkcijo členov moškega telesa. Plastika je s tem ustvarila kanon, ki je ostal pomemben za vso grško kiparstvo.

ARHITEKTURA: Odločilno dejanje je bilo v 7st.pr.n.št. Počasi se je začel uveljavljati kamen kot gradbeni material (ometan apnenec, pozneje pa marmor). Dotlej sta bila gradbena materiala ilovica in les. Razvila se je tempeljna oblika pravokotnega templja - anti tempelj s pravokotno dvorano, predprostorom in stebri, iz katerega se je razvil tempelj, obdan s stebričem. Arhitekturno telo dorskega templja je bilo vsestransko uravnoteženo, brez sprednje in zadnje fasade.

Stavbe dorskega sloga so bile težke in čokate (Korint, Korkira). Zatrepi so bili okrašeni z reliefi, prav tako kot metope med triglifi na afhitravu.

V 6.st.pr.n.št. se je razvil jonski slog. Ta je izoblikoval klasično dobo. Stoki stebri so rasli iz bogato razčlenjenih baz, arhitrav bil razdeljen v tri vodoravne pasove, konec pa je oblikoval nazobčan robnik.

V antiki se je jonski slog preobrazil v različne oblike:

- bogatejše oblike kapitelov
- s kipi okrašen tekoči friz
- izstopajoč napušč nad njim

Korintski stebri red s kapitelom v obliki košare in akantovimi listi se je uveljavil proti koncu 4.st.pr.n.št. in je bil odločilen za grško arhitekturo nadaljnjih stoletij.

STENSKO IN TABELNO SLIKARTVO: V 6.st.pr.n.št. je dobivalo vse večji pomen vazno slikarstvo. Živali, rastline, ornament so ustvarili ploskovit slog podoben preprogi. Združujejo se dekorativne in pripovedne prvine. Čisti slog podob je dobil proti koncu 6.st.pr.n.št. vse večji pomen. V slikarstvu je črno figuraliko izpodrinila rdeča. Mojstri tega slikarstva so bili predvsem atiški umetniki. Klasično umetnost, tudi vazno slikarstvo, so izoblikovali do vrhunca. Po srečnem koncu vojne s Perzijci se pojavi razmah ustvarjalnih moči.

KIPARSTVO: Opustili so arhaisko shemo in doumeli so anatomsko gibanje in začeli razlikovati funkcije nog. Drugačna so bila dela zgodnje klasike - strogega sloga. V političnem, ekonomskem in duhovnem vrhuncu Atike je v umetnost ustrezal Fidija, najslavnejši antični kipar, ki je ustvaril monumentalni hriselefantinski (iz zlata in slonove kosti) statui (Zeus na prestolu v Olimpiji). Od Poliklitovih del sta se ohranila dva bronasta kipa: Kopjenosec in Mladenič z oglavnico.

LITERATURA

Veliki splošni leksikon (tretja knjiga)